

Cultuurhistorisch onderzoek

Sang en Goorkens

Gemeenten Geldrop-Mierlo, Someren en Heeze-Leende

Cultuurhistorisch onderzoek

Sang en Goorkens

Gemeenten Geldrop-Mierlo, Someren en Heeze-Leende

Datum:

7 december 2009

Projectgegevens:

NOT01-DLG00004-01A

CROONEN ADVISEURS

ruimtelijke vormgeving & ordening

Postbus 435 – 5240 AK Rosmalen

T (073) 523 39 00 – F (073) 523 39 99

E info@croonen.nl – |

Inhoud

1	Inleiding	1
1.1	Achtergrond	1
1.2	Doel	1
1.3	Begrenzing onderzoeksgebied	2
2	Cultuurhistorische beschrijving	3
2.1	Onderste laag	3
2.2	Cultuurlandschap	5
3	Toelichting cultuurhistorische inventarisatiekaart	23
4	Toekomstvisie	31
4.1	Algemeen	31
4.2	Gebieds- en objectgerichte maatregelen	31
5	Bronnen	35

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Het natuurgebied Sang en Goorkens is in het Reconstructieplan De Peel aangeduid als 'natte natuurparel'. In de overeenkomst van Cork is in 2003 door de bij de Reconstructie betrokken partijen afgesproken, dat het natuurgebied Sang en Goorkens één van de eerste natte natuurparels is, waar het herstel van de verdroging wordt aangepakt. Het uitvoeringsproject voor de natte natuurparel Sang en Goorkens is gericht op drie waterthema's: bestrijding van verdroging, beekherstel en waterkwaliteit. Andere doelstellingen van het integrale project Sang en Goorkens zijn:

- het realiseren van nieuwe natuur binnen de Ecologische Hoofdstructuur;
- structuurverbetering van bestaande agrarische bedrijven;
- versterken van de landschappelijke en cultuurhistorische waarden binnen de Regionale Natuur en Landschapseenheid 'Kempische beken'.

Voor het natuurgebied is in juni 2007 onder de titel '*Een glanzende parel? - Inrichtingsschets Sang en Goorkens*' (Dienst Landelijk gebied/Waterschap Aa en Maas, 2007a) een tussenrapport opgesteld, waarin op hoofdlijnen wordt aangegeven met welke oplossingsrichtingen de natte natuurparel en de beeklopen hersteld kunnen worden. In de tussenrapportage wordt slechts in beperkte mate aandacht besteed aan de landschappelijke en cultuurhistorische waarden binnen het projectgebied. Om die reden heeft de Dienst Landelijk gebied aan Croonen Adviseurs verzocht om een cultuurhistorisch onderzoek te verrichten, waarin naast een historisch-geografische beschrijving en inventarisatie, maatregelen worden aangegeven die gericht zijn op behoud en ontwikkeling van deze waarden binnen het projectgebied Sang en Goorkens.

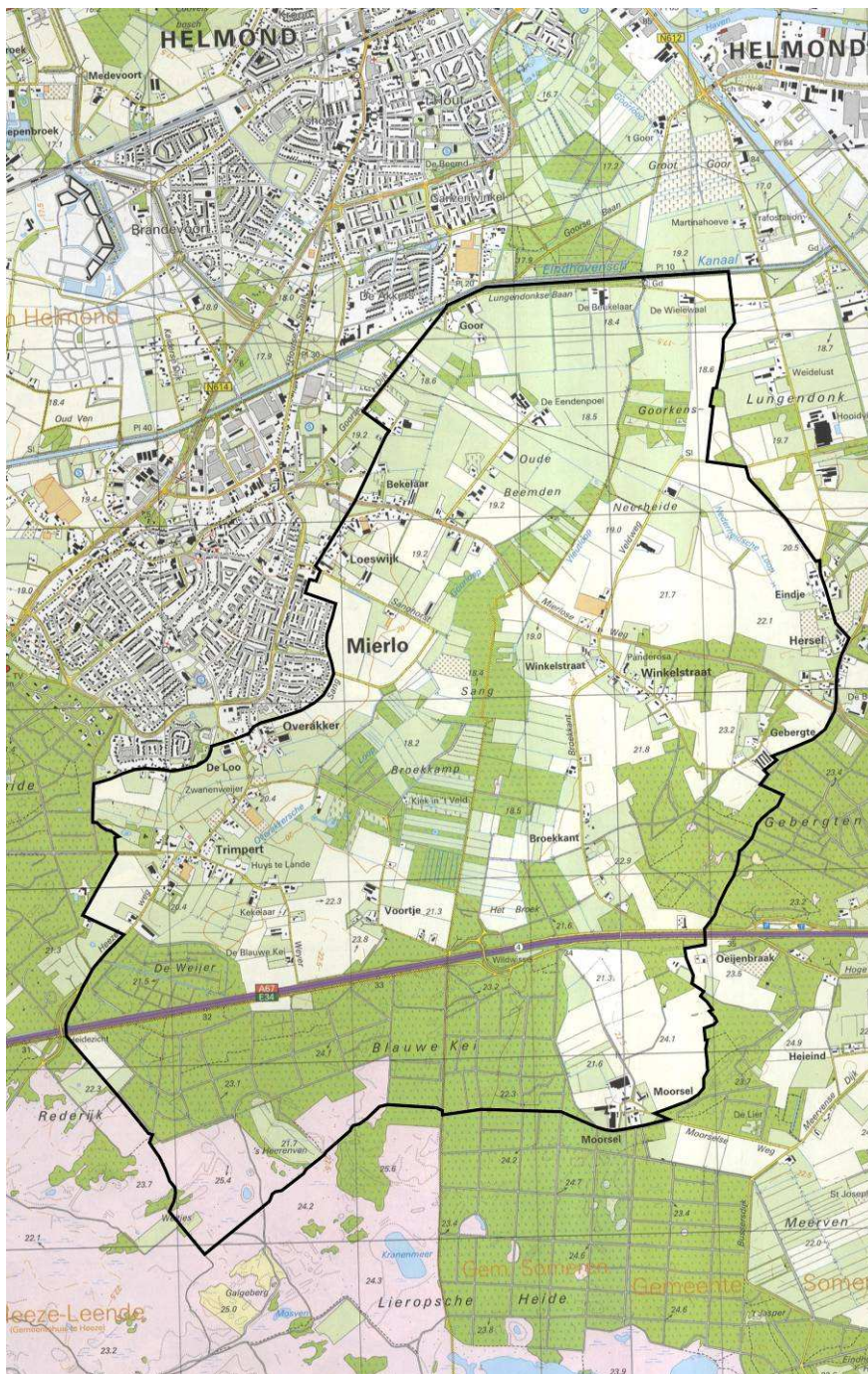
Croonen Adviseurs dankt de heer *Jan Timmers* (Stichting Archeologisch Samenwerkingsverband Gewest Helmond en omgeving), de heer *Henk Simons* (heemkundekring Myerle) en mevrouw *Riet Harel* (heemkundekring De Vonder) voor hun waardevolle bijdragen, ideeën en suggesties.

1.2 Doel

Het doel van deze rapportage is, om op grond van een historisch-geografische analyse van het projectgebied Sang en Goorkens te komen tot aanbevelingen voor maatregelen, die zijn gericht op behoud en ontwikkeling van de aanwezige cultuurhistorische waarden.

1.3 Begrenzing onderzoeksgebied

Sang en Goorkens ligt in het Peelland, op het grondgebied van de gemeenten Geldrop-Mierlo, Someren en Heeze-Leende. Het gebied bestaat uit de deelgebieden Goorkens, 't Sang, Broekkamp, Het Broek en de omgeving van 't Voortje. De kern van het projectgebied wordt gevormd door het natuurgebied Sang en Goorkens, dat een beekdalreservaat is met een totale oppervlakte van circa 630 hectare. Op onderstaande afbeelding is de begrenzing van het projectgebied weergegeven.

Begrenzing onderzoeksgebied (bron: Topografische Dienst)

2 Cultuurhistorische beschrijving

2.1 Onderste laag

2.1.1 Geologie

Sang en Goorkens ligt in de Centrale Slenk, het dalingsgebied tussen de Peelhorst en het Kempisch Plateau. Deze tektonische vallei is grotendeels opgevuld met een 15 tot 45 meter dik pakket fluvioperiglaciale afzettingen met overwegend een relatief dunne dekzandlaag. In de ondergrond van Sang en Goorkens heeft dit zogenaamde Nuenenpakket een dikte van circa 20 meter (Dienst Landelijk Gebied/Waterschap Aa en Maas, 2007b).

2.1.2 Geomorfologie

Sang en Goorkens ligt in het dal van de Goorloop. Dit beekdal werd gedurende de ijstijden uitgesleten door (sneeuw)smeltwater. Aan de oost-, zuid-, westkant wordt het beekdal omgeven door dekzandruggen. Deze langgerekte zandophopingen ontstonden aan het einde van het Weichselien, een geologisch tijdvak circa 10.000 jaar geleden dat meer algemeen bekend staat als de laatste ijstijd. In dit gebied heerste een droog en koud klimaat, waardoor plantengroei nauwelijks plaatsvond. Onder invloed van wind ging zand verstuiven. De dikke laag zand die de afzettingen uit eerdere geologische tijdvakken bedekte, wordt dekzand genoemd. Op plaatsen waar planten groeiden en stuivend zand werd opgevangen (eolische afzettingen), ontstonden dekzandruggen. Door de overheersende windrichting zijn de zandruggen overwegend zuidwest-noordoost gericht. In het dal van de Goorloop is een relatief dunne laag dekzand afgezet. In de lage delen van Sang en Goorkens, waar slecht doorlatende leemlagen zich direct onder de oppervlakte bevonden, ontwikkelden zich in het Holoceen onder natte omstandigheden dunne veenlagen.

2.1.3 Bodem

In het beekdal komen beekerd-, gooreerd-, meerveen- en vlietveenbodems voor. De beekerd- en gooreerdbodems hebben een zwak lemige dunne humeuze bovenlaag die is ontstaan door het afsterven van vegetatie en de ophoping van organisch materiaal. Het onderscheid tussen beekerdgronden en gooreerdgronden berust op het al dan niet op geringe diepte voorkomen van roest. De bovenlaag van vlietveengronden is onveraard en bestaat uit riet-, rietzegge- of broekveen. Bij meerveengrond is een zandlaag van 5 to 40 cm op de veenlaag aangebracht (Dienst Landelijk Gebied/Waterschap Aa en Maas, 2007b).

Op de flanken en bovenstroomse delen van het beekdal komen veldpodzolgronden en eerdgronden voor. Podzolgronden hebben een profiel dat bestaat uit een toplaag van humusrijke grond, waaronder een bleekgrijze uitspoelingslaag en daaronder een donkere inspoelingslaag. Een podzol is ontstaan door een eeuwenlang proces van uitspoeling en inspoeling van mineralen in leemarm dekzand.

Veldpodzolgronden worden gekenmerkt door het voorkomen van een laag grof zand of grind tussen 40 cm en 120 cm onder maaiveld.

Eerdgronden hebben een humushoudende bovengrond, die is ontstaan door eeuwenlange bemesting met een mengsel van stalmest, huisafval, bosstrooisel, heideplaggen en dikwijls ook vrij veel zand. Afhankelijk van de aard en de hoeveelheid van de gebruikte mest en de duur van de ophoging, vertoont het dek van deze oude bouwlanden grote verschillen in dikte, kleur, humusgehalte en textuur. In het onderzoeksgebied komen beekeerdgronden en lage enkeerdgronden voor. Beekeerdgronden hebben een humeuze bovenlaag van 30-50 cm dikte, terwijl deze laag bij enkeerdgronden tussen de 50 en 80 cm dik is.

Op de hogere dekzandruggen komen enkeerd-, laarpodzol- en duinvaaggronden voor. De bovenlaag van laarpodzolgronden is ontstaan door bemesting met organisch materiaal. Laarpodzolgronden hebben over het algemeen een geringere ouderdom dan enkeerdgronden. Duinvaaggronden zijn ontstaan door het stuiven van zand, waardoor bodemvormende processen weinig invloed hebben gehad en een duidelijke profielopbouw ontbreekt.

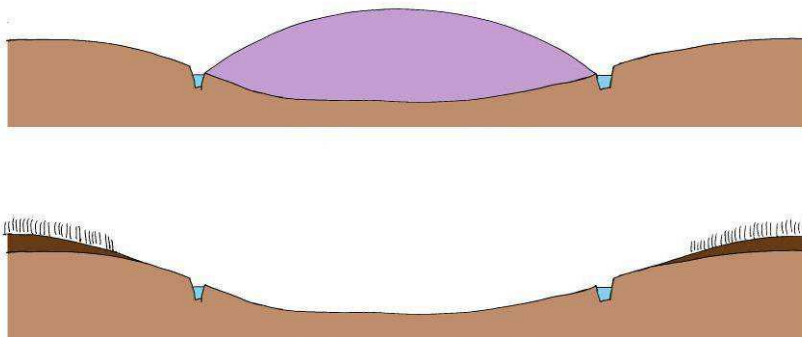
2.1.4 Waterlopen

In de rapportage *'Natte natuurparel Sang en Goorkens'* (Dienst Landelijk Gebied/ Waterschap Aa en Maas, 2007b) wordt op basis van een kaart van Henricus Hondius uit 1638 gesteld, dat het stroomgebied van een voorloper van de Goorloop vermoedelijk groter is geweest. Beschreven wordt dat deze Goorloop ten westen van Someren en Lierop stroomde en verder ten oosten langs Stiphout en Aarle liep om bij Beek en Donk in de Aa uit te monden. Waarschijnlijk zullen in de lage delen van het beekdal kleine beekjes hebben gestroomd, die uitmondde in de Goorloop.

Blijkens de Topografische Kaart van omstreeks 1840 (Uitgeverij Nieuwland, 2008) en de kadastrale minuutkaart 1832, stroomde destijds in het beekdal een drietal beken: de Overakkersche Wetering, de Kasteelsche Loop en het Moorsels Loopje. De eerste beek ontsprong ten zuiden van het buurtschap Trimpert¹ en mondde uit in de Kasteelsche Loop, die bij het Kasteel van Mierlo zijn oorsprong had. De bovenloop van het Moorsels Loopje lag bij het gelijknamige gehucht. De benedenloop droeg omstreeks 1840 de naam Oud Dijksche Loop. Het is onduidelijk of de benaming Vleutloop, die vanaf het einde van de negentiende eeuw op kaarten voorkomt, eerder al in zwang was of werd geïntroduceerd nadat de Broekkamp aan de Lieropse zijde was ontgonnen. Opmerkelijk is dat de beken niet in het laagste gedeelte van het dal, maar aan de randen daarvan liggen. Een mogelijke verklaring is dat de waterlopen zodanig zijn aangelegd, dat het laag gelegen, venige deel met basenrijk water uit de omringende dekzandruggen bevoeid kon worden (Dienst Landelijk Gebied/Waterschap Aa en Maas, 2007b). Dat zou betekenen dat de beken niet natuurlijk waren, maar aangelegd.

¹ De beek werd vermoedelijk tijdens natte perioden gevoed met water uit het nabijgelegen Mierlomeer. Op de Chromotopografische Kaart van omstreeks 1900 (Uitgeverij Nieuwland, 2005) is zichtbaar dat de Overakkersche Wetering bij de drooglegging van het ven is gebruikt voor de afwatering.

Een alternatieve verklaring is, dat de ligging van de waterlopen samenhangt met de ontwatering van de randen van het beekdal ten tijde van de ontginningen in de late middeleeuwen. Mogelijk werden de beken op geringe afstand van de bouwlanden aangelegd om een acceptabele waterhuishouding te realiseren. Het toponiem *'Duijvelsgraeft'* lijkt te herinneren aan de grote inspanningen die nodig waren om in het zompige veengebied een waterloop te graven. Een derde uitleg houdt verband met de natuurlijke ontwatering van een veenkussen, dat vermoedelijk in het Pleistocene smeltwaterdal lag. Door de bolle vorm stroomde het water naar de randen van het veenkussen, die grensden aan de hoger gelegen dekzandruggen. Vermoedelijk zijn de waterlopen bij de ontginning van het gebied gebruikt zijn ten behoeve van de ontwatering. Plausibel is dat de waterlopen, ondanks dat door inklinking en afgraving van het veen de dalvormige laagte bloot is komen te liggen, nadien niet verlegd zijn. Gelet op het slingerende beloop van gedeelten van de beken, is een natuurlijke oorsprong niet onwaarschijnlijk.

(mogelijke) samenhang tussen de ligging van de beken en het verdwenen veenkussen

2.2 Cultuurlandschap

2.2.1 Toponymie

In het natuurgebied Sang en Goorkens komen verschillende namen voor die verwijzen naar het reliëf, de bodemgesteldheid of de occupatie. De toponiemen *'Goor'* en *'Sang'* betekenen beide 'vochtige laagte'. De benaming *'Broekkamp'* duidt op een moerassig en laaggelegen land (*'broek'*). Volgens Beijers & Van Bussel (1996) lijkt het toponiem *'kamp'* in het oostelijk deel van Brabant oorspronkelijk de betekenis van open, woeste, soms hoog gelegen vlakte te hebben gehad, en is het in een latere fase gebruikt als aanduiding voor een omheinde of afgesloten ruimte of perceel. Het is onduidelijk of het lid *'kamp'* in Broekkamp verwijst naar de natuurlijke toestand of de ontginningsvorm. De benaming *'Oude Beemden'* wijst erop dat deze gronden in de 12de en 13de eeuw in gebruik genomen zijn als gemeenschappelijke hooi- en weilanden en dienden voor de winning van geriefhout en turf. Mogelijk maakte dit gedeelte van Sang en Goorkens onderdeel uit van De Groene Gemeynthe (het Helmonder Goor) die op 4 december 1300 door Hertog Jan van Brabant ter exploitatie werd uitgegeven aan alle ingezetenen van het gebied.

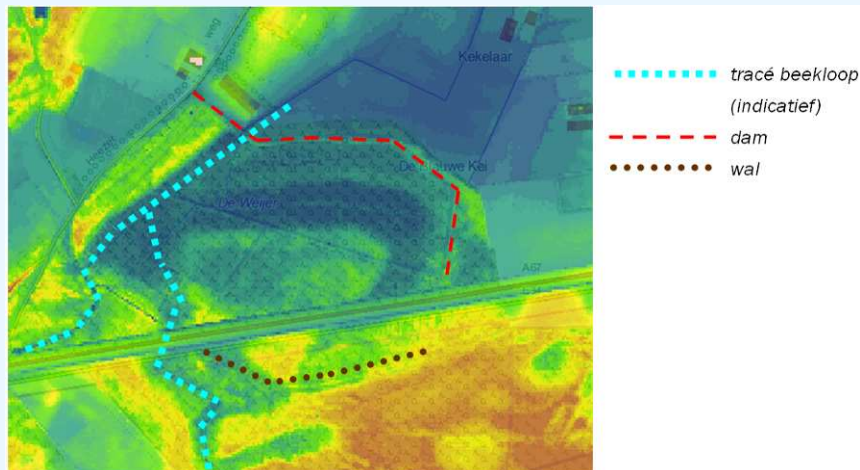
In het beekdal komen enkele veldnamen voor, die duiden op een lokale verhoging van het terrein.

Horst (*'Sanghorst'*) betekent een met kreupelhout of hakhout begroeid, hoger gelegen stuk grond. Veldnamen met donk (*'Eeuwdonk'*, *'Lungendonk'*, *'Zaardonk'* *'Bennendonk'* en *'Grooten Donk'*) verwijzen naar een hoge zandkop langs het beekdal. Ook bij het aan de Molenheide grenzende *'Den Bult'* is sprake van een kleine heuvel. De loonamen *'De Loo'*, *'Loeswijk'* en *'Kichloo'* (later verbasterd tot Kikkeles en Kekelaar) stammen uit de middeleeuwen en getuigen van de toenmalige aanwezigheid van een open plek in het bos.

'De Weijer', een toponiem dat ten zuiden van het gehucht Trimpert voorkomt, houdt vermoedelijk verband met het gebruik van een inmiddels verdwenen ven als visvijver. De veldnaam *'Blauwe Kei'* is ontleend aan een grenssteen, die in het heidegebied gelegen moet hebben. Het toponiem *'De Gebergten'* verwijst naar de stuifzandduinen die hier voorheen voorkwamen.

De Weijer

Het toponiem 'De Weijer' doet vermoeden dat op deze plek een visvijver heeft gelegen. Gelet op de lage ligging van het terrein is de vroegere aanwezigheid van een waterpartij niet uitgesloten. Opmerkelijk is de verhoogde strook gronden aan de noordzijde van de laagte. Op deze gronden ligt een verhoogd aangelegde weg. Dit doet vermoeden dat een lage dam is aangelegd om het beekwater kunstmatig te stuwen. Ook de ten zuiden van de A67 gelegen wal is in dit verband bijzonder. Mogelijk heeft de wal dienst gedaan als stuif- of wildwal.

Kaartfragment uit het Actueel Hoogtebestand Nederland van de omgeving van 'De Weijer' (bron: www.ahn.nl)

Grenswal met naastgelegen greppel aan de rand van De Weijer (ten zuiden van de snelweg A67)

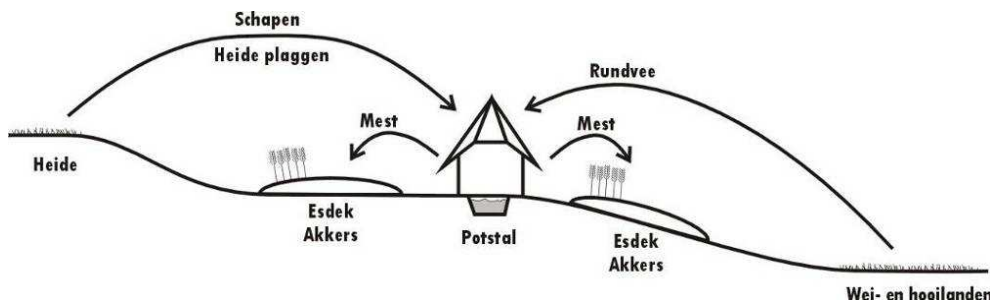
2.2.2 Nederzettingen en ontginningsgeschiedenis

Peelland

De vroegste bewoning in het zuidoosten van de huidige provincie Noord-Brabant vond plaats op de hoge, droge gronden in de onmiddellijke nabijheid van beken of vennen. Vanaf het Neolithicum werd landbouw bedreven op ontboste plekken op de hogere dekzandruggen (Stiboka, 1981). Tot de vroege middeleeuwen was de agrarische bedrijfsvoering bosgericht. Bij dit type landbouwsysteem ('Waldviehbauerntum') werden kleine arealen akkerbouwland aangelegd op de van nature vruchtbare podzolgronden, terwijl het vee graasde op open plekken in het bos (Vervloet, 1997).

Voor het Peelland geldt in het algemeen, dat de nederzettingen omstreeks het jaar 1250 werden verplaatst naar de randen van het beekdal. Aanleiding was de geleidelijke groei van de bevolking en de noodzaak om grotere arealen landbouwgrond in gebruik te nemen. Daartoe werd omgeschakeld naar een heidegericht systeem ('Heideviehbauerntum'). Op de hogere delen van het dekzand graasde het vee op het open gebied dat na ontbossing was ontstaan. Doordat de mest van het vee verzameld werd in de potstal en als bemesting voor de bouwlanden bij de dorpen werd gebruikt, kon het akkerareaal aanzienlijk worden uitgebreid. De grote bouwlandcomplexen die ontstonden, werden in deze regio aangeduid als 'akkers'. Als gevolg van dit systeem veranderden de onontgonnen, gemeenschappelijk gebruikte zandgronden langzamerhand in uitgestrekte heidegebieden. De heide werd bovendien regelmatig afgeplagd, waarbij het plantmateriaal in de potstal werd vermengd met de uitwerpselen van de veestapel. Afplagging en overbeweiding zorgden voor een steeds verdergaande verarming van de hoger gelegen zandgronden, zodat op sommige plekken de plantengroei volledig verdween en het zand kon gaan stuiven. Zo ontstonden stuifzandgebieden.

Niet alleen de heidevelden gingen vanaf de late middeleeuwen een prominente plaats innemen binnen de agrarische bedrijfsvoering. Het cultuurareaal werd eveneens uitgebreid door ontginning van gronden in de natte beekdalen. De aanwezige broekbossen en moerassen werden omgezet in gras- en hooiland. Door deze ingreep kon de veestapel aanzienlijk worden uitgebreid, waardoor de mestvoorziening toenam en akkers kon worden vergroot. Ten behoeve van het gebruik van de beemden werden sloten en houtwallen aangelegd. Langs perceelscheidingen en wegen stond beplanting. Evenals de hakhoutbosjes in de meest natte delen van het beekdal, werden deze houtwallen benut voor de winning van geriefhout.

Het systeem van plaggenbemesting

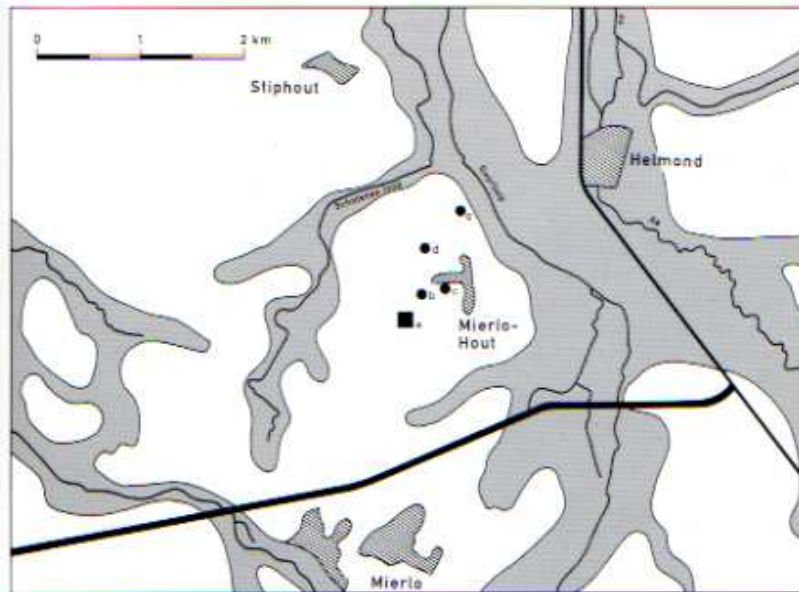
Nederzettingen in het beekdal van de Goorloop

Vroegste bewoning

De bovenbeschreven ontwikkelingen hebben zich eveneens in het onderzoeksgebied voltrokken. Diverse archeologische vondsten in de omgeving van het natuurgebied Sang en Goorkens tonen aan, dat bewoning oorspronkelijk plaatsvond op de hogere dekzandrug, nabij vennen en beken. Onderstaande afbeelding toont de ligging van een grafveld² en bijbehorende nederzettingen uit de Vroege en het begin van de middeleeuwen (circa 650-400 v. Chr.) in de omgeving van Mierlo-Hout. Het grafveld, dat rond 400 v. Chr. in onbruik raakte, werd in de Romeinse tijd weer in gebruik genomen.

² Het betreft een urnenveld met ronde grafheuvels dat is omgeven door kringgreppel (www.zandstad.nl).

Het grafveld bleef in gebruik tot in de derde eeuw na Chr. (www.zandstad.nl). Ook op een hoger gelegen terrein ten noorden van Hersel (toponiem: 'Lungendonk') zijn bij opgravingen enkele urnen uit de Late Bronstijd en IJzertijd gevonden. Twee grafheuvel die nabij deze plek aan het einde van de negentiende eeuw nog zichtbaar waren, zijn nadien door de ontginning van de heide vernield (Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Brabant). In het beekdal van de Goorloop zijn geen restanten gevonden van bewoning. Deze gronden zullen te nat zijn geweest voor vestiging.

Grafveld (vierkant) en bijbehorende nederzetting (cirkels) uit de Vroege en midden-bronstijd in de omgeving van Mierlo (19de eeuwse kern aangeduid als Mierlo-Hout). De grijze gebieden zijn de natte beekdalen (bron: www.zandstad.nl, ontleend aan Roymans, N. en F. Theuws, 1993).

Stichting van de nederzettingen

De buurtschappen in het gebied Sang en Goorkens zijn omstreeks 1250 vanaf de hogere gronden gesticht aan de randen van het beekdal. Aan de oostzijde heeft deze verhuizing vermoedelijk plaatsgevonden vanuit Lierop, dat voor het eerst in 1155 werd vermeld in verband met de schenking van goederen aan de abdij van Floreffe. Eveneens had de abdij van Postel in de 12de en 13de eeuw eigendommen in dit gebied. Bekend is dat beide abdijen bezittingen hadden in zowel Moorsel als Hersel. Zo werd Moorsel in 1244 aangeduid als 'curtis' of hof van de abdij van Postel. Vermoedelijk zullen de buurtschappen als Einzelhof begonnen zijn, en later door erfsplitsing uitgegroeid zijn tot nederzetting (Provincie Noord-Brabant, 1991).

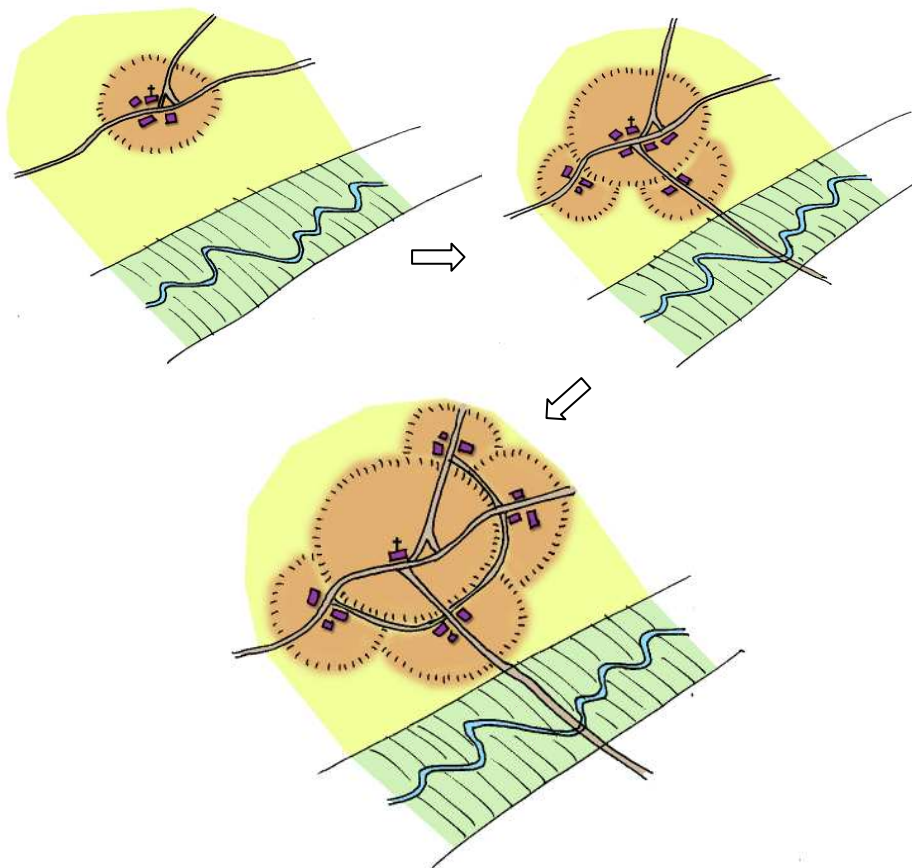
De ontstaansgeschiedenis van de buurtschappen aan de westzijde van het beekdal is verbonden met de ligging in de vrije heerlijkheid Mierlo. De heren van Mierlo, die hun zetel hadden in het gehucht Overakker, hadden tot 1312 absoluut bezitsrecht over dit goed. In dat jaar kwamen de gronden in bezit van de Hertog van Brabant, die de ontginning van de gronden stimuleerde door ze ter exploitatie uit te geven aan de bevolking. Vermoedelijk betekende deze eigendomsoverdracht een impuls voor de groei van de nederzettingen.

Fragment van de kaart van de heerlijkheid Mierlo (bron: Coenen, 2004), waarop de drie grenspalen staan weergegeven. De originele kaart werd in 1656 gemaakt op verzoek van het dorpsbestuur van Mierlo in verband met een geschil over de Groene Gemeente of het Helmonder Goor. In 1800 is de kaart door A. Coppens gekopieerd naar een kopie uit 1707 (Van Ham, 1996)

Nederzettingenstructuur

Mierlo en Lierop zijn kransakkerdorpen. Dit nederzettingstype bestaat uit een reeks gehuchten, die op enige afstand van de dorpskern zijn gesitueerd. Een krans van nederzettingen ontstond in de late middeleeuwen door splitsing van boerderijen, waarbij de nieuwe boerderijen aan de overzijde van een bestaande akker werden gesitueerd. Van hieruit werden vervolgens nieuwe akkers aangelegd en beemden ontgonnen. De nieuw gestichte boerderijen groeiden veelal uit tot kleine nederzettingen, die in omvang soms de oude dorpskern gingen overtreffen. Bij zowel Mierlo als Lierop werd de oorspronkelijke nederzetting verlaten, waardoor de middeleeuwse kerk op de akkers achterbleef.

Schematisch voorstelling van de ontwikkeling van een kransakkerdorp

Tegenwoordig is de kransakkerstructuur van beide dorpen nog goed herkenbaar, zowel in de ruimtelijke structuur als in het bebouwingsbeeld. Van de binnen het projectgebied gelegen gehuchten, maken Bekelaar, Loeswijk, Overakker en De Loo onderdeel uit van de krans rond Mierlo. De overige gehuchten zijn van oorsprong laatmiddeleeuwse boerderijstichtingen, die als uitgangspunt van een ontginning dienst deed en eigendom waren van de Heren van Mierlo, de abdij van Floeffe of de abdij van Postel (Einzelhof). Trimpert is bijvoorbeeld als nederzetting ontstaan rondom de geïsoleerd gelegen hoeven Groot en Klein Goor, die in de 14de eeuw werden gesticht.

De gehuchten zijn herkenbaar door de aanwezigheid van historische bebouwing

Kenmerkend voor de historisch-ruimtelijke structuur van de nederzettingen in het benedenloops gedeelte van het beekdal is de langgerekte vorm, die samenhangt met de ligging van de wegtracés langs de dalranden c.q. op de hogere horsten. Vooral Winkelstraat en Broekkant hebben een duidelijke lintstructuur. De nederzettingen in het bovenloops gedeelte van het beekdal (Trimpert, Moorsel, Voortje) bestaan uit een kleine clustering van boerderijen.

Bij een aantal gehuchten (Hersel, Bekelaar, Trimpert) lagen de boerderijen gegroepeerd rondom een zogenaamde 'plaatse'³: een driehoekige open ruimte die van oorsprong vaak aan de rand van de nederzetting lag en een agrarische gebruiksfunctie had. Een plaatse diende als verzamelplaats voor het vee. Op de plaats bevond zich veelal een poel die dienst deed als drenkplaats en brandkuil. Bij Moorsel is sprake van een schildvormig plein, dat eveneens de functie van verzamelplaats gehad moet hebben.

Plaatsen van Trimpert (links) en van Hersel (rechts)

Landschappelijke eenheden

Op grond van de ontginningsgeschiedenis en het grondgebruik is in het natuurgebied Sang en Goorkens een vijftal landschappelijke eenheden te onderscheiden: de akkercomplexen op de flanken van het beekdal, de oude beemdlanden in het beekdal, de jonge broekontginningen, de jonge heideontginningen en het heide- en vennengebied. Per landschappelijke eenheid wordt ingegaan op de kenmerkende verschijningsvormen, zoals die tegenwoordig nog in het landschap waarneembaar zijn.

³ Voor dit type plein wordt vaak de geschiedkundig incorrecte term 'Frankische Driehoek' gebruikt.

Akkercomplexen

De oudste cultuurlanden in het onderzoeksgebied bevinden zich rondom de buurtschappen Hersel, Broekkant, Moorsel, Voortje, Trimpert, Loeswijk, Overakker en Bekeelaar. Deze akkercomplexen dateren in eerste aanleg uit de late middeleeuwen. Door het opbrengen van een mengsel van mest, plaggen en zand uit de potstal, heeft zich door de eeuwen heen een dik esdek kunnen ontwikkelen. Een deel van de akkers kreeg daarbij een bolle vorm. Kenmerkend voor de percelering van de akkers was de onregelmatige blokverkaveling, die ontstond door een geleidelijke uitbreiding van het akkercomplex. De verschillende blokken waren vaak onderverdeeld in kleinere kavels en onderling van elkaar gescheiden door houtwallen. In de loop der tijd zijn deze houtwallen verwijderd, waardoor open akkercomplexen ontstonden. Door de ruilverkaveling die omstreeks 1970 in dit gebied heeft plaatsgevonden, is een groot aantal van de oude perceelsgrenzen verdwenen. Met name op de akkercomplexen van Moorsel en Hersel is het onregelmatig verkavelingspatroon tegenwoordig nog herkenbaar.

Over de akkers liepen onverharde paden. Blijkens topografische kaarten uit de negentiende eeuw bevond zich langs deze akkerpaden veelal geen laanbeplanting. Alleen langs doorgaande wegen stonden bomenrijen (eiken, linden, beuken). In de huidige situatie hebben de akkercomplexen nog steeds een relatief open karakter.

Langs de oude akkercomplexen kwamen steilranden en wallen voor. De steilranden lagen op plekken waar opgehoogde bouwlanden grensden aan de beemden. De wallen daarentegen, vormden de grenzen met het uitgestrekte heidegebied. Behalve als eigendomsgrens konden wallen ook dienen als wildwal of stuifzandwal. Om de akkers te beschermen tegen wilde beesten en stuivend zand, werd op de wal een dichte beplanting aangeplant. De verhoogde houtwal die rond het akkercomplexen van Moorsel werd aangelegd om stuivend zand te fixeren, is nog aanwezig.

Oude beemdlanden

Het beekdallandschap bestond oorspronkelijk uit moerassige gronden en blauwgraslanden. In de late middeleeuwen werden delen van deze natte broekgronden omgevormd tot grasland. De onontgonnen delen kregen de functie van gemeenschappelijk weide- en hooiland. In de meest natte delen bevonden zich broekbossen die werden benut voor de winning van geriefhout.

Het verkavelingspatroon van de oude beemdlanden werd gekenmerkt door een fijnmazige structuur van smalle percelen. Ten behoeve van de afwateringen werden kavelsloten gegraven die haaks aansloten op de beeklopen. Langs deze sloten werden houtwallen en bomenrijen aangeplant. Door deze beplanting bestond vanouds een duidelijk landschappelijk contrast tussen de open akkercomplexen en de begroeide beemden. Ondanks de uitgevoerde ruilverkaveling is dit contrast tegenwoordig nog herkenbaar. Wel geldt, dat veel hakhoutwallen en bomenrijen destijds zijn gerooid. Langs nieuwe perceelsgrenzen is in vaak geen beplanting aangebracht.

De kleinschaligheid van de oude beemdlanden van Moorsel is door de ruilverkaveling verdwenen. De rechtgetrokken beek vormt tegenwoordig de scheiding tussen de vlakke graslanden en het omliggende bosgebied. Rechts is de houtwal zichtbaar die het cultuurland van Moorsel voorheen beschermde tegen stuifzanden.

Jonge broekontginningen

Het zuidelijk deel van het beekdal is lange tijd in gemeenschappelijk gebruik gebleven. Tot aan het begin van de negentiende eeuw bestond de Broekkamp grotendeels uit een veengebied, dat ontsloten werd door enkele wegen, die vanaf het Voortje en de Broekkant het gebied inleidden. De inwoners van de omliggende nederzettingen maakten van de gronden gebruik door turf te steken en hakhout te winnen. De naam 'Turfwegje' herinnert aan dit gebruik. Mogelijk werd langs de randen leem gewonnen, dat diende als meststof of als grondstof voor de bouw van huizen en bakovens.

Hoogstwaarschijnlijk werden de zure veengronden in de Broekkamp en Sang gedurende een bepaalde periode van het jaar ('s winters) bevoeid met voedselrijk water uit de beken. Door vloeiweiden aan te leggen, kon de groei van gras worden bevorderd. Andere doelen van bevoeiing met stromend water waren het bestrijden van schadelijke soorten als emelten, het herstel van de buffering in de bodem, het verhogen van de afbraak van veenbodem en het voorkomen van vorstschade (Dienst Landelijk Gebied/Waterschap Aa en Maas, 2007a). Een mogelijke aanwijzing voor de toepassing van een systeem van bevoeiing voor de bemesting van de graslanden is, dat de deels gegraven waterlopen gelegen zijn op de flanken van het beekdal. De naam Vleutloop duidt eveneens op vloeiweiden; het toponiem 'vleut' betekent vloed en verwijst naar de overstroming van gronden (Leenders, 1996). Bovendien ontbreken begroeiing, percelering en afwateringssloten in Broekkamp en delen van Sang (Timmers, 2007). In de Broekkamp kan de watergang die haaks op de Overakkerse Wetering en Kasteelsche Loop aansloot, als ondersloot hebben gefungeerd. Water dat over de graslanden vloeide, werd mogelijk via deze watergang geleid naar de beek.

Topografische Militaire Kaart 1840 (Veldminuut). De weergave van de vele veenputten in de Broekkamp is vermoedelijk indicatief (bron: www.watwaswaar.nl)

De grens tussen de toenmalige gemeenten Mierlo en Lierop viel gedeeltelijk samen met de gegraven loop van de Vleutloop. Ter markering van deze grens stonden in het broekgebied een aantal grenspalen. Bekend is, dat de Heerlijkheid Mierlo reeds in 1292 werd afgepaald. De limietpalen, die de namen Egelromsputten, Lakenboom en Bullensbergen droegen, werden vermeld in de uitgiftebrieven van de Groene Gemeynthe van 4 december 1300.

De ontginningsgeschiedenis van de terreinen aan weerszijden van de gemeentegrens verschilt. Aan de Lieropse zijde van Broekkamp waren de laag gelegen broekgronden reeds aan het begin van de negentiende eeuw ontgonnen. Op het kadastraal minuut van omstreeks 1832 is een planmatige structuur opgetekend van enkele parallelle wegen, waartussen een regelmatige strookverkaveling is aangebracht. De kavels werden van elkaar gescheiden door sloten en greppels. Op veel van de individuele kavels vond, getuige de verscheidene veenputten die in dit gebied waren gelegen, veenwinning plaats.

Kadastraal minuutplan (circa 1832) – Het Lierops deel van Broekkamp was aan het begin van de 19de-eeuws reeds verkaveld (bron: www.watwaswaar.nl)

Het Mierlose deel van Broekkant is tijdens de vooroorlogse crisisjaren (1930-1940) ontgonnen in het kader van de werkverschaffing. Kenmerkend voor deze jonge broekontginningen zijn de op rabatten aangelegde bossen. Het kleinschalig verkavelingspatroon van langgerekte percelen is tegenwoordig nog aanwezig. De perceelsscheidingen worden gemarkeerd door greppels en houtwallen. Op een aantal plekken liggen nog veenputten.

Een deel van de jonge broekontginning Broekkant omstreeks 1953. Het verschil in ontginningsstructuur aan weerszijden van de gemeentegrens is duidelijk zichtbaar (bron: www.watwaswaar.nl)

De langgerekte percelen in Loogoor worden van elkaar gescheiden door slootjes. Het verkavelingspatroon wordt gemarkeerd door beplanting

Restant van een veenput in het Loogoor

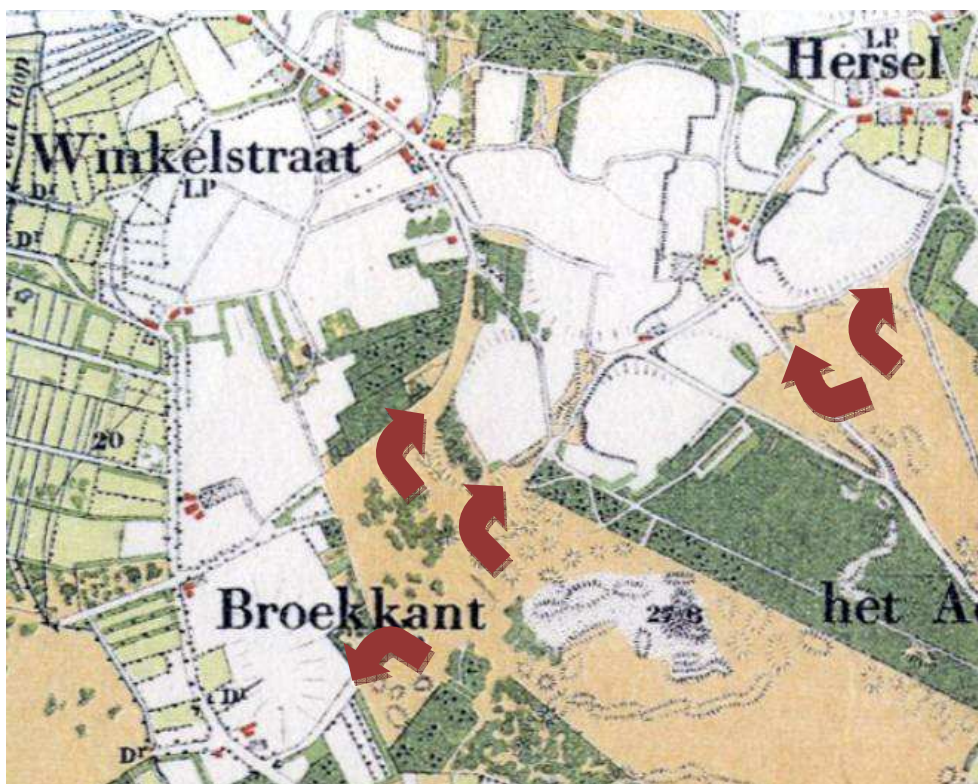

Rabatten langs de weg het Voortje

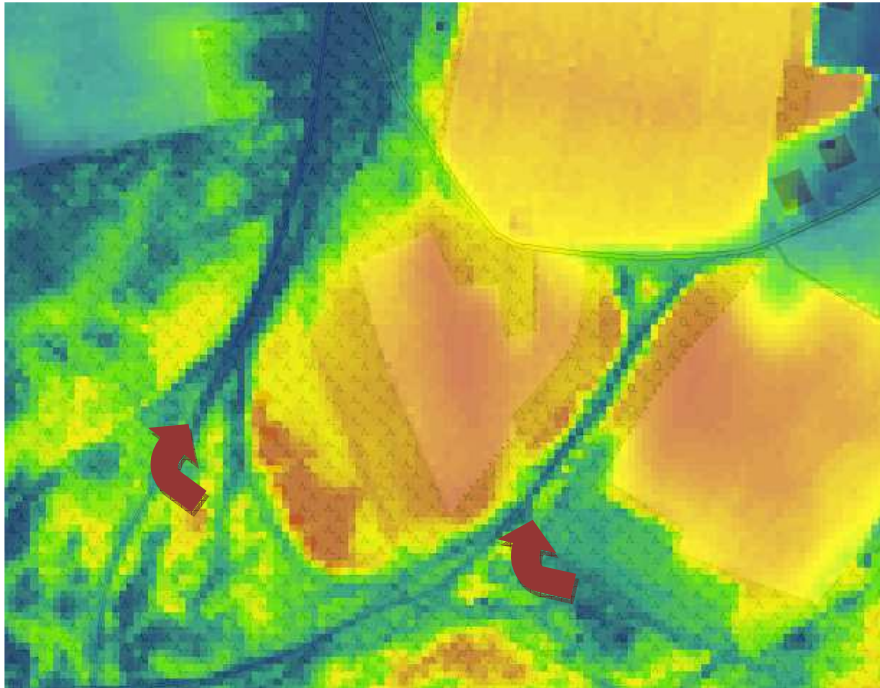
Heide- en vennengebied

Rond de vroegere bouwlanden kwamen tot in de vorige eeuw uitgestrekte heidevelden voor. De heidevelden op de droge zandgronden vormden een essentieel onderdeel binnen het systeem van agrarische bedrijfsvoering. Op de gemeenschappelijk beheerde heidevelden graasde het vee, werd heide in plaggen afgestoken en stonden bijenkorven voor de productie van honing. Vermoedelijk zijn sommige van de vennen op de Strabrechtse Heide en Lieropse Heide in het verleden gebruikt voor de kweek van vissen. Of in de middeleeuwen bloedzuigers in deze vennen werden gekweekt, is niet bekend.

Over de heide liepen onverharde paden en wegen. Uit het feit dat de voornaamste wegen die door dit woeste landschap slingerden langs de vennen leidden, kan afgeleid worden dat deze natuurlijke waterplassen een gebruiksfunctie hadden. Bij de overgang van de heidevelden naar het cultuurland lagen schaapsdriften, die dienden om het vee dat op de heide had gegraasd, bijeen te drijven en te geleiden naar de nederzettingen. De schaapsdriften waren tuitvormig en werden vaak begrensd door steilranden van de aangrenzende akkers. Bovendien ontbrak door het veelvuldig gebruik van de schaapsdriften begroeiing, waardoor holle wegen ontstonden door het verstuiwen en wegspoelen van zand. Op onderstaande afbeelding zijn de schaapsdriften weergegeven, die dienden om vee vanaf de Herselse Heide richting de boerderijen van Winkelstraat, Broekkant en Hersel te drijven.

Schaapsdriften aan de rand van de Herselse Heide nabij Winkelstraat, Broekkant en Hersel omstreeks 1900 (bron: www.watwaswaar.nl)

Holle wegen bij de schaapsdriften richting Winkelstraat en Hersel (bron: www.ahn.nl)

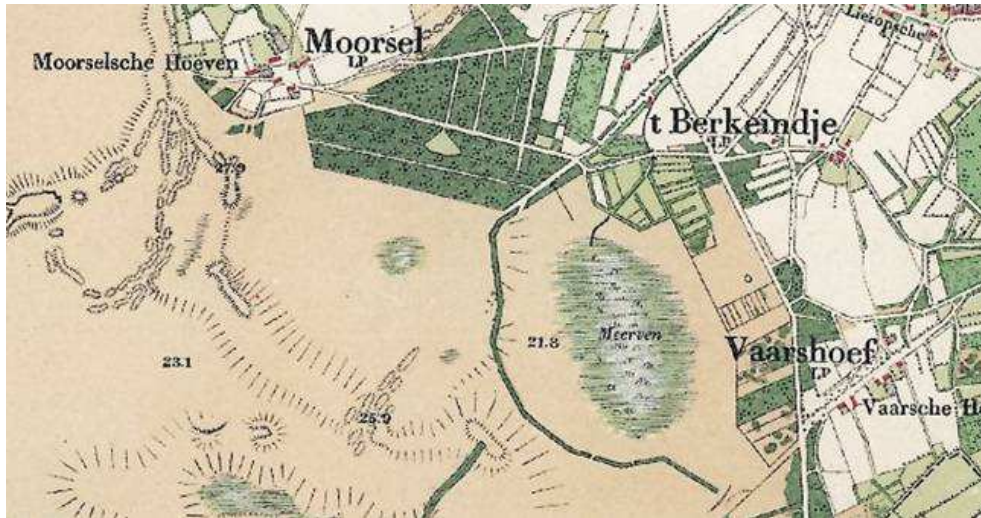
In de loop van de 17de en 18de trad een sterke vershraling van de heide op door een intensiever gebruik. Als gevolg van intensief plaggensteken en overbeweiding ontstonden grote arealen stuifzanden. Met name de droogste plekken op de heidevelden waren stuifgevoelig. Voorbeelden van oude stuifzandgebieden zijn Bulsberg en De Gebergten. De hier gelegen stuifzandruggen herinneren aan de verplaatsing van het zand; ter plekke van vegetatie of een vochtige ondergrond hoopte het zand zich op. De stuifzanden zijn in de 19de en 20ste eeuw grotendeels gefixeerd door de aanplant van naaldbossen. Desondanks resten nog enkele kleine stuifzandvlaktes, zoals bij het verdwenen Mosven op de Lieropse Heide en op De Gebergten.

Restanten stuifzandcomplexen in de omgeving van Bulsberg. Bij de aanplant van naaldbossen op de voormalige heide heeft in dit gebied geen egalitatie plaatsgevonden.

Jonge heideontginningen en bosgebieden

Vanaf het einde van de vorige eeuw zijn de randen van het woeste gebied dat lag tussen Mierlo, Lierop, Someren en Heeze, in cultuur gebracht. De ontginning vond zeer planmatig plaats. Het resultaat was een patroon van rechte wegen en vrij grote, regelmatig gevormde kavels. Het noordelijk deel van de Strabrechtsche Heide, de Lieropse Heide en Blauwe Kei werd in de jaren 20 en 30 van de vorige eeuw ontgonnen. Dit gebied werd vrijwel uitsluitend bebost met naaldbomen. Alleen de drooggelegde gronden van het Meerveen en het 's-Heerenveen werden in gebruik genomen als gras- en akkerland.

Fragment van de Topografische kaart van 1912 respectievelijk 1927 (bron: www.watwaswaar.nl). Op de droge zandgronden ten zuiden van Moorsel werd in de jaren 20 van de vorige eeuw naaldbos aangeplant. Na drooglegging werd de gronden van het Meerveen verkaveld en in gebruik genomen als grasland. Kenmerkend voor beide ontginningen is de rationele structuur

Ook de Herselse Heide werd in het tweede kwart van de twintigste eeuw grotendeels ontgonnen. Opmerkelijk is dat een terrein ten oosten van Broekkant tot in de jaren 60 van de vorige eeuw heidegebied is gebleven. In de daarop volgende decennia is dit terrein geleidelijk begroeid geraakt. Tegenwoordig zijn heiderestanten en stuifzandvlaktes te vinden.

Op de Herselse Heide bevond zich omstreeks 1960 nog een restant van de uitgestrekte heidevelden - Topografische Kaart 1963 (bron: www.watwaswaar.nl)

De Molenheide, die ten westen van het projectgebied Sang en Goorkens is gelegen, werd in de jaren 30 van de vorige eeuw beplant met naaldbossen. In tegenstelling tot de voorgenoemde jonge heidebossen, kwam een inrichtingstructuur tot stand die minder rationeel was. Een andere heideontginning die grenst aan het projectgebied is het ten noorden van Hersel gelegen Lungendonk. Bijzonder is dat de gronden op deze natuurlijke verhoging tussen het Goordal en Aa-dal, reeds omstreeks 1850 waren verkaveld. Vermoedelijk hield de herinrichting verband met de aanleg van het Eindhovens Kanaal in de periode 1843-1846. Zelfs na de introductie van kunstmest aan het einde van de negentiende eeuw waren de percelen begroeid met heide en naaldbomen. Na de Tweede Wereldoorlog werd het gebied pas omgevormd tot productieve landbouwgrond.

3 Toelichting cultuurhistorische inventarisatiekaart

Op basis van een kaartvergelijking en terreininventarisatie is een cultuurhistorische inventarisatiekaart opgesteld. Bovendien is de kaart besproken met leden van de heemkundekring Myerle, de heemkundekring De Vonder en Stichting Archeologisch Samenwerkingsverband Gewest Helmond en omgeving. De onderscheiden legenda-eenheden worden hieronder kort toegelicht.

Landschappelijke eenheden

De volgende landschappelijke eenheden zijn weergegeven op de cultuurhistorische inventarisatiekaart:

- akkercomplexen;
- oude beemdlanden;
- jonge broekontginningen;
- jonge heideontginningen;
- heideontginningsbossen;
- het heide- en vennengebied.

Landschappelijk contrast tussen de Strabrechtse Heide (voorground) en de jonge heideontginningen rond De Weijer

Toponiemen

Op de kaart zijn verschillende toponiemen opgenomen. De toponiemen die verwijzen naar een lage, natte ligging zijn blauw weergegeven. Bruin gekleurde toponiemen verwijzen naar een plaatselijke verhoging in een natte omgeving (horsten en donken). De overige veldnamen (onder andere heidegebieden, vennen, stuifzandcomplexen en grenspalen) zijn zwart weergegeven.

Waterloop

Als basis voor de kartering van de beeklopen (Goorloop, Kasteelse Loop, Overakkerse Loop, Vleutloop, Nederheidsche Loop) heeft de topografische ondergrond (bron: Topografische Dienst Kadaster) gediend. Behalve de beken, is ook het Eindhovensch Kanaal weergegeven. Dit kanaal is in de periode 1843-1846 gegraven als verbinding tussen het centrum van Eindhoven en de Zuid-Willemsvaart. Het kanaal is dwars op het beekdal van de Goorloop aangelegd. In de Goorloop is een duiker aangebracht die onder het kanaal doorloopt. Het kanaal is in 1974 voor scheepvaart gesloten en heeft tegenwoordig een recreatieve en ecologische functie.

Historische wegtracés

Voor de kartering van de historische tracés op de cultuurhistorische inventarisatiekaart zijn twee analyses uitgevoerd. Door middel van kaartvergelijking is nagegaan welke wegen omstreeks 1832 reeds aanwezig waren, respectievelijk welke wegen in de periode 1832-1900 zijn gerealiseerd. Een groot aantal wegen blijkt, ondanks de in de jaren 70 van de vorige eeuw uitgevoerde ruilverkaveling, nog op het oude tracé te liggen.

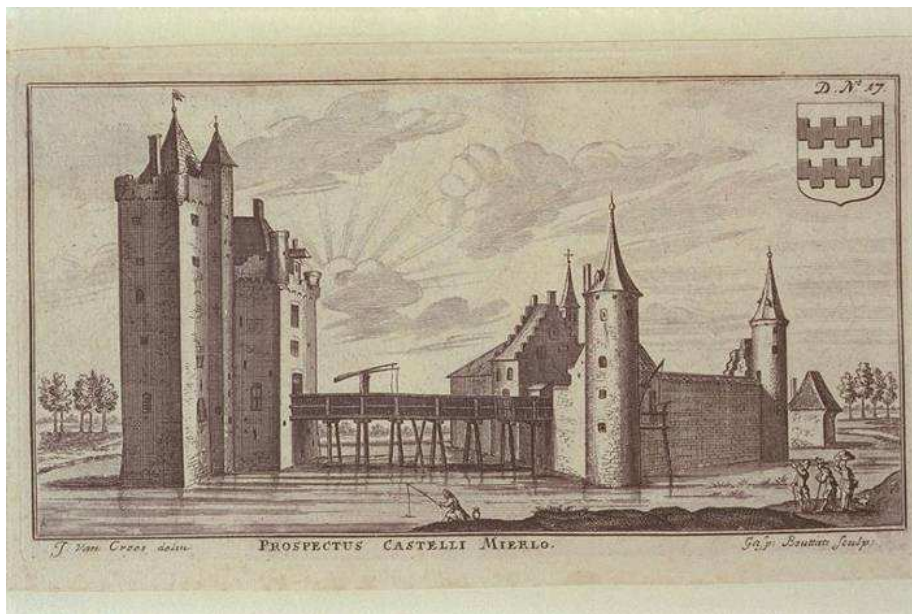

Verhoogd aangelegde weg door de Broekkamp

Op de inventarisatiekaart zijn twee aparte aanduidingen opgenomen die betrekking hebben op de ligging van historische wegen. Allereerst zijn twee wegen weergegeven die vermoedelijk een prehistorische route volgen. Opmerkelijk is dat deze twee tracés kruisen nabij de locatie van het kasteel van Mierlo, hetgeen er op wijst dat deze wegen ook in de late middeleeuwen nog belangrijke verbindingen vormden. Een tweede aanduiding (historische zichtrelatie) is opgenomen in verband met de bijzondere ligging van de Goordijk. Ten tijde van de aanleg van deze kaarsrechte weg is de kerktoren van Mierlo als oriëntatiepunt gebruikt. Behalve zichtlijn van de geraaide weg, is om die reden ook de locatie van de kerktoren weergegeven (Kerk van Mierlo).

Plaats van het kasteel van Mierlo

In het gehucht Overakker heeft tot in de negentiende eeuw het kasteel van de heren van Mierlo gestaan. Het omgrachte kasteel werd rond 1200 gebouwd als vervanger van een verwoeste houten voorganger uit 1117. In 1800 stortte het verwaarloosde kasteel in. Ook het restant, een in 1757 gebouwde poort, stortte kort na een storm in 1948 in (Provincie Noord-Brabant, 1990). In de jaren 60 van de vorige eeuw werden de grachten bij egalisatiewerkzaamheden gedicht. Het toponiem Zwanenweiher herinnert nog aan de waterpartij die in het verleden op de plaats van het kasteel lag. Het terrein van het verdwenen kasteel van Mierlo is aangewezen als rijksbeschermd archeologisch monument. Waarschijnlijk zijn nog funderingen c.q. muurresten in de bodem aanwezig.

Prent van het kasteel van Mierlo omstreeks 1730 – uit de Prospectus Castelli van J. van Croes (Bron: Universiteit van Tilburg - Databank Topografisch-Historische Atlas)

Links: Het terrein van het kasteel van Mierlo op de topografische kaart van omstreeks 1840 (bron: Uitgeverij Nieuwland, 2008) – behalve enige bebouwing zijn de gracht, de Kasteelse Loop en de verschillende paden rond het kasteelterrein herkenbaar.

Rechts: De 17de-eeuwse toegangspoort vormde lange tijd het enige restant van het kasteel van Mierlo. Na beschadiging tijdens een storm eind jaren 40 van de vorige eeuw werd de poort gesloopt (bron: fotoarchief Heemkundekring Myerle).

Rijksbeschermd archeologisch monument

Op de cultuurhistorische inventarisatiekaart zijn terreinen weergegeven die op basis van de monumentenwet 1988 zijn aangewezen als beschermd archeologisch monument en als zodanig zijn ingeschreven bij het Kadaster. De begrenzing van de beschermde archeologische monumenten is overgenomen van de Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Brabant. Voor een volledig overzicht van de in het projectgebied aanwezige archeologische waarden, wordt verwezen naar de archeologische monumentenkaart van de gemeente Geldrop-Mierlo respectievelijk Someren.

Plaatsse

Een plaatsse is een driehoekige open ruimte die van oorsprong vaak aan de rand van de nederzetting lag en een agrarische gebruiksfunctie had. Een plaatsse diende als verzamel- en drenkplaats voor het vee. Bij de gehuchten Hersel, Bekelaar, Loeswijk, Trimpert en Moorsel lagen de boerderijen gegroepeerd rondom een plaatsse.

Oud erf (<1840)

Een erf bestaat uit de gronden die zijn gelegen rondom een huis. De op de cultuurhistorische inventarisatiekaart weergegeven erven hebben betrekking op plekken die ten minste in 1840 bebouwd waren. Bij de kartering is gebruik gemaakt de Historisch Atlas Noord-Brabant 1836-1843 (Uitgeverij Nieuwland, 2008).

Oude erven zijn niet alleen interessant vanwege de potentiële archeologische waarde. De erven bezitten vaak ook een historisch-geografische waarde. De verhoogde ligging van deze boerderij in Kekelaar verraadt bijvoorbeeld dat de locatie reeds lang bewoond is.

Karakteristieke pand (MIP)

In het projectgebied Sang en Goorkens bevinden zich meerdere objecten die aan het einde van de jaren 80 van de vorige eeuw in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project zijn geïnventariseerd en gewaardeerd. De locatie van deze zogenaamde MIP-panden is overgenomen van de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Noord-Brabant.

Mariakapel - Bekelaar

“Uit dankbaarheid voor hun behouden thuiskomst uit Indonesië hebben gerepatrieerde Mierlose militairen in 1950 het initiatief genomen voor de bouw van deze Mariakapel. Het is tevens een herinnering aan Martien Louwers en Jan Peters-Rit die als KNIL-militairen tijdens de Tweede Wereldoorlog omkwamen bij de aanleg van de Birma-Spoorweg voor de Japanners. Het ontwerp van de kapel is van Frans Vervest, het beeld is van de hand van kunstenaar Piet Slegers en het smeedwerk is gemaakt door Bernard Goeijers. Op 22 juli 1951 wijdde pastoor Th. Van Lierop de kapel in” (www.geldrop.nl).

Oude perceelsgrens

Op de cultuurhistorische inventarisatiekaart zijn persistente perceelsgrenzen aangegeven die door de aanwezigheid van fysieke elementen als een bomenrij, greppel, weg of wildwal worden gemarkeerd. Er is geen analyse uitgevoerd naar de continuïteit van de kadastrale situatie. Als uitgangspunt voor de kartering heeft de topografische kaart van omstreeks 1840 gediend. Daarnaast is de karakteristieke percelering opgenomen, die in de jaren 30-40 van de vorige eeuw tot stand is gekomen in het Loogoor.

(Plaats van) grenspaal

In Sang en Goorkens heeft in het verleden een drietal grenspalen gestaan: paal Egelromspuiten, paal Lakenboom en paal Bullensbergen. Deze limietpunten liggen thans nog op de huidige grens tussen de gemeente Geldrop-Mierlo en de gemeente Someren. Van de oude grenspalen zijn voor zover bekend geen restanten aanwezig.

Restant van wal

In het onderzoeksgebied komen verschillende soorten door de mens opgeworpen aarden wallen voor. Grenswallen markeerden eigendomsgrenzen of gebiedsgrenzen. Wildwallen dienden om de in cultuur gebrachte gronden te beschermen tegen allereerste loslopend wild, zoals herten, reeën, wolven en wilde zwijnen. Stuiwandwallen moesten verhinderen dat stuivend zand de akkers bereikte.

De gekarteerde wallen zijn afkomstig van de Topografische kaart van Nederland⁴. Het betreft aarden wallen van ten minste 50 cm hoog. Aan de hand van historische topografische kaarten is beoordeeld of een wal omstreeks 1900 reeds voorkwam.

Restant van dam

Aan de noordzijde van De Weijer ligt een verhoging in het landschap, die mogelijk dienst heeft gedaan als dam. Door het dichten van de doorgangen in de dam ter plaatse van de beeklopen, werd hoogstwaarschijnlijk het water gestuwd. De waterpartij kan dienst hebben gedaan als visvijver.

Restant van schaapsdriften

Schaapsdriften vormden verbindingswegen waarlangs de kuddes van de heidevelden naar de agrarische nederzettingen werden gedreven. Aan de rand van de voormalige Herselse Heide liggen nog restant van schaapsdriften. Het betreft holle wegen die worden begrensd door de steilranden van naastgelegen akkers. Ten zuiden van Kekelaar liggen eveneens restanten van een schaapsdrift. De vroegere grens met de heide wordt hier nog gemarkeerd door twee solitaire eiken.

⁴ Topografische Dienst Kadaster, 2004

Twee solitaire eiken markeren de grens van het akkercomplex op de Grooten Donk en de Strabrechtse Heide

Vloeiweiden

In de Broekkamp is mogelijk een systeem van vloeiweiden toegepast. Door middel van overstroming werden graslanden meer vruchtbaar gemaakt. Het is onduidelijk in welke periode het vloeiweidensysteem in het gebied van Sang en Goorkens heeft gefunctioneerd en hoe het gebied daartoe was ingericht. Op de cultuurhistorische inventarisatiekaart is indicatief weergegeven in welk gedeelte van Sang en Goorkens vloeiweiden vermoedelijk voorkwamen.

Vennen (verdwenen)

Op de Lieropse Heide en Strabrechtse Heide lagen vanouds verscheidene vennen. Een aantal van deze vennen is in de 20ste eeuw drooggelegd en ontgonnen. Op de cultuurhistorische inventarisatiekaart zijn de verdwenen vennen afzonderlijk aangegeven.

Voormalige visvijver

Het toponiem De Weijer doet vermoeden dat op deze plek een visvijver heeft gelegen. Gelet op de lage ligging van het terrein is de vroegere aanwezigheid van een waterpartij niet uitgesloten. Opmerkelijk is de verhoogde strook gronden aan de noordzijde van de laagte. Op deze gronden ligt een verhoogd aangelegde weg. Dit doet vermoeden dat een lage dam is aangelegd om het beekwater kunstmatig te stuwen. Ook de ten zuiden van de A67 gelegen wal is in dit verband bijzonder.

Terrein met restanten van veenputten

Verschillende kuilen en waterputten in de Broekkamp herinneren aan de veenwinning die in het verleden heeft plaatsgevonden in het Beekdal van de Goorloop. Op de cultuurhistorische inventarisatiekaart zijn twee terreinen weergegeven waar zich tegenwoordig nog een concentratie van veenputten bevindt.

Stuifzandcomplexen (gefixeerd)

Nabij Gebergte, Voortje en Moorsel wijst het reliëf van het landschap op de vroegere aanwezigheid van stuifzandcomplexen. Op enkele plekken komt nog actief stuifzand voor.

Historische groen

De gekarteerde historische groenstructuren zijn overgenomen van de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant. In de toelichting bij de waardenkaart wordt aangegeven dat de groenelementen en structuren veelal door ingrepen van de mens zijn ontstaan. De groenstructuren in het natuurgebied Sang en Goorkens zijn vrijwel uitsluitend aangeplant omwille van de functionaliteit (houtwallen, heggen, grienden- en hakhoutcultuur, plantage- en ontginningsbossen en bomerijen). Voor een volledige beschrijving van de historische groenstructuren, wordt verwezen naar de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant.

Hakhoutstoven in het Loogoor

4 Toekomstvisie

4.1 Algemeen

Landschappelijke zonerings

Bij ruimtelijke ingrepen in het projectgebied Sang en Goorkens dient de landschappelijke zonerings als uitgangspunt genomen te worden. Het contrast tussen de open akkercomplexen en de begroeide beemdlanden kan bijvoorbeeld hersteld worden door in de lagere delen van het dal beplanting aan te brengen langs sloten. De randen van akkercomplexen zouden gemarkeerd kunnen worden door de aanplant van houtsingels of solitaire bomen. Binnen de landschappelijke eenheden kunnen hoogteverschillen aanleiding zijn om een variatie in inrichting toe te passen. Als voorbeeld kan Sanghorst genoemd worden, dat zich in landschappelijke verschijningsvorm onderscheidt van het aangrenzende Sang en Loogoor.

Aandacht voor historisch watersysteem

De natuurlijke beeklopen zijn vermoedelijk al vanaf de middeleeuwen vergraven. Bij eventuele aanpassingen van de waterlopen dient rekening gehouden te worden met hun cultuurhistorische waarde. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt is het gewenst, dat het kunstmatig karakter van de beken gerespecteerd wordt. Bovendien kan het historische watersysteem bij toekomstige ingrepen in de waterhuishouding van het gebied als inspiratiebron dienen. In de natte delen van het beekdal kunnen bijvoorbeeld rabatten en kavelsloten worden aangelegd. Een ander belangrijk aanknopingspunt is het vloeisysteem. Ten einde de kansen voor tijdelijke opslag van water in kaart te brengen, zou nader onderzoek uitgevoerd moeten worden naar het functioneren van de vloeisystemen in dit gebied. Behalve ecologische potenties, biedt een reconstructie van het vloeisysteem recreatieve kansen: op verhoogde kaden kunnen wandelpaden worden aangelegd.

Historische routes

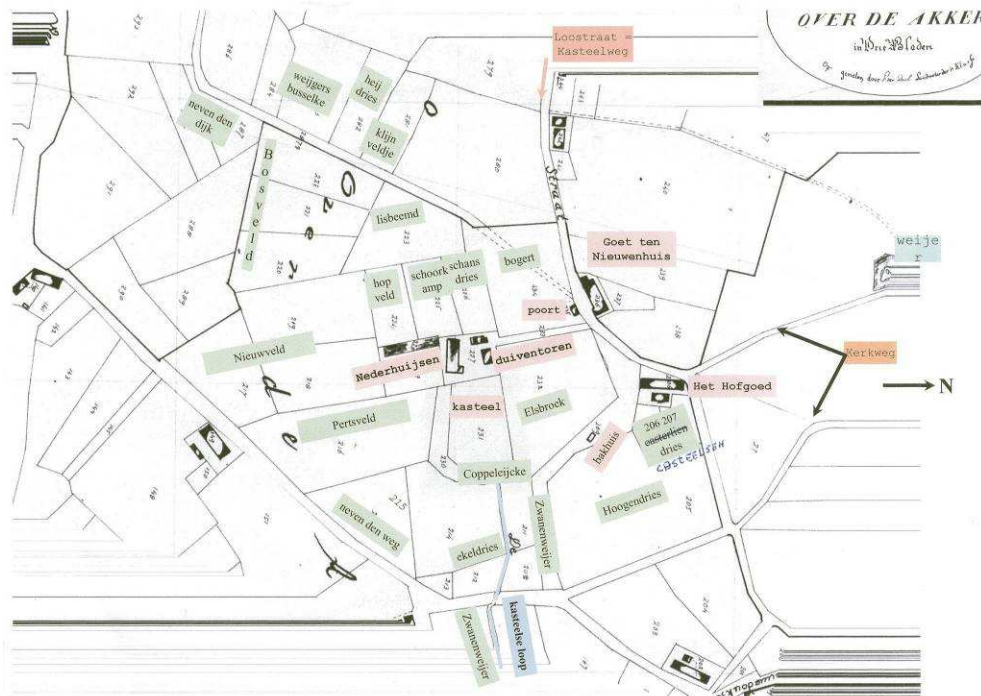
Bij de ontwikkeling van wandelroutes en/of fietsroutes dienen zoveel mogelijk historische routes opgenomen te worden. Een belangrijke historische verbinding die gereconstrueerd zou kunnen worden, is die tussen Voortje en Kekelaar. Om ommetjes vanuit de kern Mierlo mogelijk te maken, zouden akkerpaden hersteld kunnen worden.

4.2 Gebieds- en objectgerichte maatregelen

Kasteel van Mierlo

De plek van het verdwenen kasteel van Mierlo kan door middel van landschapskunst gemarkeerd worden. Andere kansen om deze historische plek te accentueren zijn het uitgraven van de kasteelgracht, het reconstrueren van de schans of het herbouwen van de poort. Het kasteelterrein zou door de aanleg van verdwenen paden weer bereikbaar gemaakt kunnen worden voor het publiek.

Bij de herinrichting van de omgeving van het kasteel van Mierlo kunnen de toponiemen, zoals deze door de heemkundekring Myerle zijn uitgezocht (zie navolgende afbeelding), als aanknopingspunt kunnen dienen.

Toponiemen in de omgeving van het kasteel van Mierlo (bron: Heemkundekring Meyrle)

Reconstructie padenstructuur Bennendonk

De deels verdwenen padenstructuur van het voormalige gehucht Bennendonk zou hersteld moeten worden, waardoor een 'historisch getint' ommetje vanuit het dorp Mierlo gemaakt kan worden. Daardoor wordt een waardevol element toegevoegd aan de wandelstructuur rondom deze kern.

Reconstructie kerkepaden

Vanuit Voortje en Kekelaar liepen in het verleden akkerpaden, die ten noorden van Trimpert aansloten op de kerkweg naar Mierlo. Een voorstel is om deze kerkepaden te reconstrueren.

Schaapsdriften

De schaapsdriften speelden in het verleden een belangrijke rol in de agrarische samenleving ter plaatse. Als ze temidden van cultuurland liepen, waren ze omgeven met houtwallen en/of hagen. In de nieuwe structuur zouden reconstructies van deze schaapsdriften aanvullingen kunnen vormen van de groenstructuren en aanzetten voor recreatieve (wandel- en fiets-)structuren.

Grenspalen

De grens tussen Mierlo en Lierop vormt al eeuwenlang een belangrijke lijn in dit gebied. Deze lijn werd gemarkeerd door grenspalen. Deze palen zijn inmiddels verdwenen. De locatie ervan is bekend en zou opnieuw gemarkeerd moeten worden, bijvoorbeeld door een kunstwerk, een paal, een steen of een andere duidelijke markering. Belangrijk is dat de ene grenspaal zichtbaar is vanaf de andere. Uit historisch oogpunt zijn wij geen voorstander van de aanleg van een grensweg (zie voorstellen heemkundekring), omdat een vochtig gebied als het onderhavige geen of vrijwel geen wegen kende.

Vernatting verdwenen vennen

In het verleden zijn veel vennen in deze omgeving drooggelegd door de rand door te graven en een waterloop aan te leggen. In het kader van de wateropvang is vernatting van de bovenloop van beken belangrijk. Dat is in deze gevallen relatief eenvoudig te bewerkstelligen door de betreffende waterlopen af te dammen of een stuw aan te brengen. Daardoor zal het oude ven weer water gaan bevatten.

Inrichting plaatsen?

De driehoekige plaatsen waren eens het centrale punt in een buurtschap. Het waren groene pleintjes met een drenk en veelal hoge bomen, waar het vee werd samenge-dreven alvorens naar de gemeenschappelijke weiden te worden gedreven. Door het verdwijnen van de gemeenschappelijke beweiding is ook de functie van de plaatsen verdwenen en is de ruimtelijke structuur soms verrommeld. Tegenwoordig bestaat de neiging deze plaatsen 'in te richten'. Het gras krijgt een gazonkarakter en de beplanting wordt vervangen door plantsoenbeplanting en exoten. Uit cultuurhistorisch oogpunt is dat ongewenst. Het opruimen en herstellen van het informele karakter verdient de voorkeur. Simpele voorzieningen, zoals een zitbankje of iets dergelijks zijn uiteraard wel mogelijk.

Vloeiweiden

Kansen en bedreigingen vloeiweiden (uit: Natte Natuurparel Sang en Goorkens): Het oude bevoeiingsstelsel kan gebruikt worden om opnieuw basenrijk water aan te voeren, maar de waterkwaliteit is waarschijnlijk beperkend voor toepassing voor natuurdoeleinden. Als veengroei gewenst is in het broekbos op laagveen dan is aanvoeren van kalkrijk water dat veen laat opbranden niet gewenst. Bevoeiingsstelsels zijn ook interessante manieren om water over grotere oppervlakken opnieuw te laten inzijgen. Als blauwe dienst kan water op deze wijze ook vertraagd worden in haar afvoer.

Voorstellen heemkundekring Myerle

- In verband met de ontwikkeling van wandelroutes en/of fietsroutes (netwerk) zo veel mogelijk opnemen van de **historische routes**, zoals genoemd in de plannen van de heemkundekring (projectvoorstellen Molenheide en Kasteelse Loop). Sommige oude routes zijn nu onderbroken en moeten worden hersteld.

- Aandacht voor de (visuele) instandhouding van de rechte **gemeentegrens** tussen Geldrop en Mierlo (in de vorm van een wegtracé).
- Herstel van de oude molenberg op de Molenheide (de naamgever van de heide) en het ontwerpen en realiseren van een molen op de molenberg of in ieder geval een object dat direct herinnert aan een molen (landschapskunst). Het gehele herstel van de molen inclusief molenbiotoop lijkt niet haalbaar.
- Herstel van het/de **oude pad/weg** tussen de Aardborsthoeve en de Kasteelweg langs het voormalige kasteelterrein.
- Herstel van oude zandwegen in het gebied ten zuiden van Mierlo (Overakker, Trimpert, Kekelaar), waardoor **wandelmogelijkheden** worden gecreëerd in het gebied.
- Het geven van **cultuurhistorische informatie** aan bezoekers van het gebied. Het vertellen van het verhaal van de Molenheide, het Kasteel, de Trimpert (akkerdorp), voormalige kasteelboerderijen, het Katoenpad, etc. Daarbij gaat het om de lange ontwikkelingsgeschiedenis (archeologie, prehistorie, middeleeuwse ontginningen, ontstaan van de heide, stuifgebied, wallen, en dergelijke. Dat kan door:
 - **informatieborden** op geschikte plaatsen;
 - gedrukte **brochure** of folders van het gebied of van afzonderlijke wandelroutes;
 - wandelroutes op basis van **gps**;
 - zichtbaar maken **voormalig kasteel**.

5 Bronnen

Beijers, H. & G.J. van Bussel (1996): *Van d'n Aabeemd tot de Zwijnspuit. Toponiemen in de cijnskring Helmond vóór 1500 in heemkundig en nederzettinghistorisch perspectief*. Helmond: Van Bussel Document Services.

Coenen, J. (2004): Mierlo van oorsprong tot heden. Overzicht van de geschiedenis van Mierlo. Mierlo.

Dienst Landelijk Gebied/Waterschap Aa en Maas (2007a): *Een glanzende parel? Inrichtingsschets Sang en Goorkens (tussenrapport)*. Tilburg/'s-Hertogenbosch: Dienst Landelijk Gebied/Waterschap Aa en Maas.

Dienst Landelijk Gebied/Waterschap Aa en Maas (2007b): *Natte natuurparel Sang en Goorkens – Een technisch achtergronddocument voor herstel natte natuurparel en beken*. Tilburg/'s-Hertogenbosch: Dienst Landelijk Gebied/Waterschap Aa en Maas.

Ham, W.A. van (1996): *Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1572-1795. Een institutionele handleiding*. Hilversum: Rijksarchief in Noord-Brabant & Uitgeverij Verloren.

Leenders, K.A.H.W. (1996): *Eerste aanzet voor een overzicht van nederzettingnamen en belangrijke toponiemen van Oirschot en Best*. Z.p.

Provincie Noord-Brabant (1991): *Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant – Gemeente Someren*. 's-Hertogenbosch: Provincie Noord-Brabant.

Provincie Noord-Brabant (1990): *Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant – Gemeente Mierlo*. 's-Hertogenbosch: Provincie Noord-Brabant.

Roymans, N. & F. Theuws (eds.) (1993): *Een en al zand. Twee jaar graven naar het Brabantse verleden*. 's-Hertogenbosch: ccBrabantBra.

Stichting voor Bodemkartering (1981): *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000 - Toelichting bij kaartblad 51 Oost Eindhoven*. Wageningen: Stichting voor Bodemkartering.

Timmers, J. (2007): *Cultuurhistorie in de Inrichtingsschets Sang en Goorkens*. Deurne: Streekhuis De Peel.

Topografische Dienst Kadaster: topografische ondergrond.

Uitgeverij Nieuwland (2005): *Grote Historische Atlas Noord-Brabant 1894-1914, schaal 1:25.000, bladnummer 691-692 (verkend 1897)*. Tilburg: Uitgeverij Nieuwland.

Uitgeverij Nieuwland (2008): *Historische Atlas Noord-Brabant 1836-1843, schaal 1:25.000*, bladnummer 181 a t/m d. Tilburg: Uitgeverij Nieuwland.

Vervloet, J.A.J. (1997): Het zandlandschap, in: *Het Nederlandse Landschap. Een historisch-geografische benadering*. Utrecht: Uitgeverij Matrijs.

www.geldrop.nl

www.watwaswaar.nl

www.zandstad.nl